

#MPΔ2024

# Οδηγός Μελέτης

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

*«Ανεξάρτητη διαβίωση και ένταξη στην κοινωνία»*

ΠΡΟΕΔΡΟΣ:

**ΑΝΝΑ ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ**

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:

**ΣΤΑΥΡΟΣ ΡΑΦΑΗΛ ΓΙΟΥΒΑΝΝΗΣ**



**13-15 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2024**

*9<sup>η</sup> Πανελλήνια Μαθητική Προσομοίωση  
των Επιτροπών του ΟΗΕ  
για τα δικαιώματα του Ανθρώπου  
«Μαθητές σε Ρόλο Διπλωμάτη»*

Επιμέλεια: Ομάδα Ηλεκτρονικής Υποστήριξης ΜΡΔ 2024 Online



## Πίνακας Περιεχομένων

1. Καλωσόρισμα του Προεδρείου .....
2. Ιστορική Επισκόπηση: Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο.....
3. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία: Ρόλος και Αρμοδιότητες.....
4. Το άρθρο 19 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.....
5. Ανάλυση του άρθρου 19 της Σύμβασης του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, σε συνδυασμό με το Γενικό Σχόλιο 5 της Επιτροπής.....
6. Επεξήγηση Ορολογίας.....
7. Ειδικότερα Ζητήματα.....
  - 7.1 Καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και του κοινωνικού στίγματος, των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων: το εφαλτήριο της κοινωνικής ένταξης των Ατόμων με Αναπηρία.....
  - 7.2 Η συμμετοχή των Ατόμων με Αναπηρία στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας τους ως μέσο κοινωνικής ένταξης.....
  - 7.3 Το δικαίωμα στην εργασία και οι ευκαιρίες απασχόλησης των Ατόμων με Αναπηρία.....
8. Ερωτήσεις προς τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες.....
9. Βιβλιογραφία.....

## 1. Καλωσόρισμα του Προεδρείου

Αγαπητοί εμπειρογνώμονες,

Είναι χαρά και τιμή μας να σας καλωσορίσουμε στην 9<sup>η</sup> πανελλήνια μαθητική προσομοίωση «Μαθητές σε ρόλο Διπλωμάτη» και στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία με θέμα **την Ανεξάρτητη Διαβίωση και Ένταξη στην Κοινωνία**. Στο πλαίσιο του συνεδρίου θα εξετάσουμε τις προκλήσεις που καθημερινά αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία, οι οποίες εμποδίζουν την ανεξαρτητοποίηση και την ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Θα ασχοληθούμε με τον κοινωνικό στιγματισμό και την περιθωριοποίησή τους λόγω των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων, θα εξετάσουμε το ζήτημα της συμμετοχής τους στην πολιτική και κοινωνική ζωή, καθώς και έναν από τους βασικότερους παράγοντες της ανεξαρτητοποίησής τους που είναι η συμμετοχή στον εργασιακό τομέα και η παροχή ίσων ευκαιριών απασχόλησης. Σκοπός μας είναι να κατανοήσουμε τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία ως ανεξάρτητων και ισότιμων μελών του κοινωνικού συνόλου.

Ως Προεδρείο της Επιτροπής στην οποία είστε μέλη, θα προσπαθήσουμε να καταστήσουμε την εμπειρία σας στο φετινό ΜΡΔ μοναδική και ευχάριστη και να σας δώσουμε το κίνητρο να ερευνήσετε περαιτέρω τα δικαιώματα του ανθρώπου. Στον παρόντα Οδηγό Μελέτης μπορείτε να βρείτε χρήσιμο για την έρευνά σας υλικό, να λάβετε ιδέες και να αναζητήσετε μέσω αυτού περισσότερες πληροφορίες για τα ζητήματα που θα μας απασχολήσουν στις διεργασίες του συνεδρίου.

Ανυπομονούμε να σας γνωρίσουμε όλους και από κοντά! Ευχόμαστε να είναι το ταξίδι του ΜΡΔ ευχάριστο και διδακτικό για όλους μας!

Με εκτίμηση,

Παπαδοπούλου Άννα Μαρία, Πρόεδρος

Γιουβάννης Σταύρος Ραφαήλ, Αντιπρόεδρος

## **2. Ιστορική Επισκόπηση: Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο**

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), ο παγκόσμιος διεθνής οργανισμός, συστάθηκε από 51 ιδρυτικά κράτη (ανάμεσα στα οποία και η Ελλάδα) στο Σαν Φρανσίσκο στις 26 Ιουνίου του 1945, και τέθηκε σε ισχύ στις 24 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, μετά την κύρωση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών από τα κοινοβούλια των κρατών μελών. Σήμερα αριθμεί 193 κράτη-μέλη.

Οι σκοποί του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών καταγράφονται στο Άρθρο 1 του Χάρτη, με την παράγραφο 3 να εντάσσει σε αυτούς την «ανάπτυξη και ενθάρρυνση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας». Για την υλοποίηση του σκοπού αυτού, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ έχει υιοθετήσει μια σειρά διεθνών συμβάσεων για την προστασία του ανθρώπου, ανάμεσα στις οποίες είναι και η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, που υιοθετήθηκε στις 13 Δεκεμβρίου του 2006. Τέθηκε σε ισχύ περίπου δύο χρόνια μετά, στις 3 Μαΐου του 2008. Μέχρι σήμερα, έχει κυρωθεί από 167 κράτη, ανάμεσα στα οποία και η Ελλάδα. Η Σύμβαση έχει κυρωθεί και από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Σύμβαση θέτει αρχικά την εγγενή αξιοπρέπεια και αξία του ατόμου, την ισότητα στα δικαιώματα ως θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης, και υιοθετεί μια ευρεία κατηγοριοποίηση των Ατόμων με Αναπηρία και επιβεβαιώνει ότι όλα τα πρόσωπα, με όλους τους τύπους αναπηριών πρέπει να απολαμβάνουν όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Αποσαφηνίζεται ο τρόπος με τον οποίο κάθε δικαίωμα θα εφαρμόζεται στα άτομα αυτά, καθώς επίσης, προσδιορίζονται οι τομείς στους οποίους παραβιάζονται τα δικαιώματα που κατοχυρώθηκαν από τη Σύμβαση, με σκοπό να τροποποιηθούν και οι περιοχές στις οποίες απαιτείται η ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων αυτών.<sup>1</sup> Τη Σύμβαση συνοδεύει το Προαιρετικό Πρωτόκολλο, το οποίο τέθηκε σε ισχύ ταυτόχρονα με τη Σύμβαση και είναι επίσης δεσμευτικό για τα κράτη τα οποία την έχουν υπογράψει και κυρώσει. Το Πρωτόκολλο αναγνωρίζει την αρμοδιότητα της Επιτροπής να λαμβάνει και να εξετάζει τις αναφορές από ή προς όφελος ατόμων που υπάγονται στη δικαιοδοσία του κράτους και ισχυρίζονται ότι είναι θύματα παραβίασης των διατάξεων της, από το κράτος.. Οι Αποφάσεις της Επιτροπής δεσμεύουν τα κράτη μέρη.

<sup>1</sup> Το κείμενο της Σύμβασης βρίσκεται στον κυρωτικό Νόμο 4074/2012, ΦΕΚ Α 88 .Τονίζεται ότι ο ορθός όρος είναι «άτομα με αναπηρίες», και όχι άτομα με ειδικές ανάγκες.

Βλ. Office of the High Commissioner on Human Rights (χ.χ.). Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Διαθέσιμο στο: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd> (Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).

### 3. Η Επιτροπή των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Αναπηρία: Ρόλος και Αρμοδιότητες<sup>2</sup>

Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία αποτελεί το όργανο ελέγχου της εφαρμογής της Σύμβασης. Βασικός πυλώνας τόσο της Σύμβασης, όσο και της Επιτροπής, είναι ο ορισμός των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ). Στα ΑμεΑ συμπεριλαμβάνονται άτομα με μακροχρόνιες σωματικές, νοητικές, πνευματικές ή αισθητηριακές βλάβες, οι οποίες, σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια, δύνανται να παρεμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία σε ίση βάση με τους άλλους ανθρώπους.

Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή αποτελείται από 18 ανεξάρτητα μέλη τα οποία εκλέγονται από έναν κατάλογο προσώπων που διορίζονται από τα κράτη κατά τη διάσκεψη των κρατών μερών. Η θητεία τους είναι τετραετής και έχουν τη δυνατότητα να επανεκλεγούν μία φορά.

Η Επιτροπή είναι αρμόδια για την εξέταση των Εκθέσεων των κρατών μερών, την εξέταση ατομικών αναφορών σύμφωνα με το Προαιρετικό Πρωτόκολλο, τη διεξαγωγή ερευνών σχετικά με τυχόν παραβιάσεις των διατάξεων της Σύμβασης και την υιοθέτηση Γενικών Σχολίων σχετικά με την ερμηνεία και τον τρόπο εφαρμογής της Σύμβασης. Όλα τα κράτη-μέρη της Σύμβασης έχουν την υποχρέωση να υποβάλλουν τακτικές Εκθέσεις στην Επιτροπή σχετικά με την εφαρμογή των δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται στη Σύμβαση. Τα κράτη οφείλουν να παρουσιάσουν την πρώτη έκθεση αρχικά εντός δύο ετών από την επικύρωσή της και, στη συνέχεια, κάθε τέσσερα χρόνια. Τα μέλη της Επιτροπής υπηρετούν υπό την προσωπική τους ιδιότητα. Η Επιτροπή για τη διευκόλυνση των κρατών μερών υιοθετεί και δημοσιεύει τα Γενικά Σχόλια, δίνοντας οδηγίες για την πλήρη εφαρμογή των άρθρων της Σύμβασης. Το Γενικό Σχόλιο αριθ. 5/2017 αφορά την ανεξάρτητη διαβίωση και ένταξη των αναπήρων στην κοινωνία. Το Γενικό Σχόλιο της Επιτροπής μεταφρασμένο θα το βρείτε στο Νάσκου - Περράκη Π., *Τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία*, τ. 3ος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 199-228

<sup>2</sup> Νάσκου - Περράκη Π., *Δικαιώματα του Ανθρώπου: Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία, Θεωρία και Νομολογία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Γ έκδοση 2022, σελ. 406 επ., βλ. Office of the High Commissioner on Human Rights (χ.χ.). Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Διαθέσιμο στο: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd> (Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).

#### 4. Το άρθρο 19 της Διεθνούς Σύμβασης των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Αναπηρία<sup>3</sup>

«Άρθρο 19»:

Τα Κράτη Μέρη στην παρούσα Σύμβαση αναγνωρίζουν το ισότιμο δικαίωμα όλων των ΑμεΑ να ζουν στην κοινότητα, με ίσες επιλογές με τους άλλους, και να λαμβάνουν αποτελεσματικά και κατάλληλα μέτρα για να διευκολύνουν την πλήρη απόλαυση αυτού του δικαιώματος των ΑμεΑ και την πλήρη ένταξη και συμμετοχή τους στην κοινότητα, συμπεριλαμβανομένης της διασφάλισης ότι:

(α) τα ΑμεΑ έχουν τη δυνατότητα να επιλέγουν τον τόπο διαμονής και που και με ποιόν ζουν σε ίση βάση με τους άλλους και δεν υποχρεούνται να ζουν σε συγκεκριμένο καθεστώς διαμονής,

(β) τα ΑμεΑ έχουν πρόσβαση σε ένα φάσμα παροχής υπηρεσιών κατ' οίκον, υπηρεσιών στον τόπο διαμονής τους και άλλων υπηρεσιών υποστήριξης από την κοινότητα, συμπεριλαμβανομένης της προσωπικής βοήθειας που είναι απαραίτητη για την υποστήριξη της διαβίωσης και της ένταξης στην κοινότητα, και για την πρόληψη της απομόνωσης ή αποκλεισμού από την κοινότητα,

(γ) υπηρεσίες της κοινότητας και εγκαταστάσεις για τον ευρύτερο πληθυσμό είναι διαθέσιμες σε ίση βάση με τους άλλους στα ΑμεΑ και ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους.»

#### 5. Ανάλυση του άρθρου 19 της Σύμβασης του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, σε συνδυασμό με το Γενικό Σχόλιο 5

Το άρθρο 19 της Σύμβασης αναγνωρίζει σε όλα τα άτομα με αναπηρία, ανεξαρτήτως εθνικότητας, θρησκευματος ή φύλου, το δικαίωμα να ζουν ως ανεξάρτητα και ισότιμα μέλη της κοινωνίας και να εντάσσονται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, διασφαλίζοντας την ελευθερία τους να διαμορφώνουν τη ζωή τους κατά την οικεία βούληση. Ενώ το δικαίωμα σε ανεξάρτητη διαβίωση έχει κυρίως ατομική διάσταση (ως ένα δικαίωμα χειραφέτησης χωρίς τη στέρηση παροχής ισότιμων ευκαιριών), το δικαίωμα ένταξης στην κοινωνία έχει περισσότερο κοινωνική διάσταση (ως το θετικό δικαίωμα ανάπτυξης ενός κοινωνικού περιβάλλοντος απαλλαγμένου από αποκλεισμούς).

<sup>3</sup> Ηνωμένα Έθνη. Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ (χ.χ.). Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και Προαιρετικό Πρωτόκολλο. Διαθέσιμο στο: <https://unric.org/el/%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CF%84%CF%8C%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC-2/> (Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).

Κατά το παρελθόν, τα άτομα με αναπηρία στερούνταν κατά κόρον της ανεξαρτησίας τους μέσα στην κοινωνία, γεγονός που οδηγούσε στην περιθωριοποίηση, την εξάρτησή τους από άλλα άτομα, ιδίως μέλη της οικογένειάς τους, την απομόνωση αλλά και την αποξένωσή τους από τα υπόλοιπα μέλη του κοινωνικού συνόλου. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία προχώρησε στην αναγνώριση του προβλήματος και τη διευθέτησή του μέσα από τη έκδοση του Γενικού Σχολίου <sup>4</sup> που αναφέρεται στο αντίστοιχο άρθρο 19 της Σύμβασης, με την εφαρμογή του οποίου είναι επιφορτισμένη.

Το άρθρο 19 προσεγγίζει την ανεξάρτητη διαβίωση και ένταξη των ατόμων με αναπηρία από τρεις τομείς: α) την ελεύθερη επιλογή του τόπου διαμονής και των ατόμων με τα οποία επιθυμούν να συμβιώνουν (άρθρο 19α), β) την πρόσβαση σε ένα φάσμα αναγκαίων υπηρεσιών για την κοινωνική ενσωμάτωση και ανεξαρτητοποίηση τους (άρθρο 19β) και γ) την πρόσβαση σε υπηρεσίες και εγκαταστάσεις της κοινότητας σε ισότιμη βάση με τα υπόλοιπα μέλη της (άρθρο 19γ).

Σύμφωνα με το άρθρο 19α, κεντρική ιδέα και βάση του δικαιώματος σε ανεξάρτητη διαβίωση είναι η ελευθερία επιλογής του πώς, που και με ποιον επιθυμούν να ζουν τα άτομα με αναπηρία. Το δικαίωμα, βέβαια, δεν αναγνωρίζει μόνο την ελευθερία επιλογής του μέρους διαμονής αυτού καθαυτού, αλλά περιλαμβάνει και όλες τις λοιπές προεκτάσεις της ζωής των ατόμων με αναπηρία όπως το καθημερινό πρόγραμμα και τον τρόπο ζωής τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Το δικαίωμα αυτό συχνά παρεμποδίζεται από την έλλειψη επιλογών των ατόμων με αναπηρία μέσα σε μία κοινωνία που τα ωθεί να ζουν εξαρτημένα από την οικογένειά τους, δεν τους παρέχει τη δυνατότητα να ζουν εκτός των αντίστοιχων ιδρυμάτων ή δεν προσφέρει την κατάλληλη υποστήριξη και στέγαση που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους. Πέραν τούτου, η ελλιπής πληροφόρηση για τις δυνατότητες που διατίθενται καθώς και για τα κεκτημένα δικαιώματά τους, σε θεσμικό ή νομικό επίπεδο, αποτελεί ακόμα έναν παράγοντα που παρακωλύει την άσκηση του δικαιώματος αυτού.

Το δεύτερο σκέλος του άρθρου 19 της Σύμβασης αναφέρεται στην ισότιμη, ελεύθερη και κατά βούληση πρόσβαση στις αναγκαίες υπηρεσίες υποστήριξης για τα άτομα με αναπηρία, ως προϋπόθεση για την ανεξαρτητοποίησή τους. Αυτό συμπεριλαμβάνει μία πληθώρα εξατομικευμένων υπηρεσιών που να ανταποκρίνονται στις συγκεκριμένες ανάγκες του καθενός, έχοντας πάντα ως βασικό στόχο την

<sup>4</sup> *Νάσκου - Περράκη Π., Τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, τ. 3ος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 199-228*



κοινωνική ενσωμάτωσή τους. Οι υπηρεσίες αυτές μπορεί να παρέχονται κατ' οίκον ή στο πλαίσιο της κοινότητας στην οποία ζουν, να αφορούν τον τομέα της εργασίας, της εκπαίδευσης, της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής, της διασκέδασης, του αθλητισμού ή ακόμη να διαφέρουν ως προς το περιεχόμενο ή το είδος τους ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κάθε κράτους μέλους. Πάντα, όμως, γνώμονας θεωρείται η προώθηση της ένταξης των ατόμων με αναπηρία στο κοινωνικό σύνολο και η αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και της περιθωριοποίησής τους.

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 19γ, είναι αναγκαία η ακώλυτη πρόσβαση από τα άτομα με αναπηρία σε υπηρεσίες οι οποίες παρέχονται στο ευρύ κοινό και αφορούν τη στέγαση, την πρόσβαση σε κοινόχρηστους χώρους, νοσοκομεία, δημόσιες υπηρεσίες, βιβλιοθήκες, χώρους πολιτισμού, μέσα μεταφοράς, την πρόσβαση στην εκπαίδευση, στον τομέα της απασχόλησης, τη δυνατότητα πρόσβασης στην Κοινωνία της Πληροφορίας, στο διαδίκτυο και άλλες παρόμοιες υπηρεσίες. Οι δυνατότητες αυτές θα πρέπει να παρέχονται με τρόπο κατάλληλο, ενδεδειγμένο, προσαρμοσμένο, άμεσα διαθέσιμο και ευπρόσιτο στα άτομα με αναπηρία, ώστε να μπορούν να απολαμβάνουν τις ίδιες παροχές με τους υπόλοιπους ανθρώπους προωθώντας την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία. Θα πρέπει να επισημανθεί, μάλιστα, πως η ελευθερία επιλογής και λήψης αποφάσεων αποτελούν τον πυλώνα πάνω στον οποίο πρέπει να στηρίζεται η παροχή των προαναφερθεισών υπηρεσιών.

Έχοντας ως γνώμονα όλα τα παραπάνω, είναι πρόδηλο ότι σκοπός του Γενικού Σχολίου 5, το οποίο αναφέρεται στο άρθρο 19 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, σε συνδυασμό φυσικά με τις υπόλοιπες θεμελιώδεις αρχές που συμπεριλαμβάνονται σε αυτή, είναι να συμβάλλει στην κατανόηση των επιταγών του άρθρου και να βοηθήσει τα κράτη μέλη να διασφαλίσουν την απόλαυση των δικαιωμάτων που προβλέπει. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος κοινωνικής συμπερίληψης που θα αναγνωρίζει στα άτομα με αναπηρία το δικαίωμά τους να ζουν ανεξάρτητα μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο.

## 6. Επεξήγηση Ορολογίας

**1) Άτομα με Αναπηρία:** Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία,<sup>5</sup> ο όρος άτομα με αναπηρία αναφέρεται σε άτομα με μακροχρόνιες σωματικές, πνευματικές, διανοητικές ή αισθητηριακές δυσχέρειες που σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια

<sup>5</sup> Office of the High Commissioner on Human Rights (χ.χ.). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Διαθέσιμο στο: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (Ανακτήθηκε 28/08/2024).

μπορεί να εμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία σε ίση βάση με τους άλλους.

**2) Ανεξάρτητη Διαβίωση:** Σύμφωνα με το Γενικό Σχόλιο 5 της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, η ανεξάρτητη διαβίωση ορίζεται ως η παροχή στα άτομα με αναπηρία όλων των απαραίτητων μέσων για να μπορέσουν να επιλέγουν και να ελέγχουν τον τρόπο ζωής τους και να λαμβάνουν όλες τις αντίστοιχες αποφάσεις. Η προσωπική αυτονομία και η αυτοδιάθεση είναι θεμελιώδεις για την ανεξάρτητη διαβίωση, ενώ ανεξάρτητη διαβίωση δεν σημαίνει απαραίτητα το να ζει κανείς μόνος. Είναι η ελευθερία και δυνατότητα επιλογής και ελέγχου του προσωπικού τρόπου ζωής με βάση τον σεβασμό της εγγενούς αξιοπρέπειας και της ατομικής αυτονομίας.

**3) Ένταξη στην κοινωνία:** Η έννοια της ένταξης στο κοινωνικό σύνολο, όπως διασαφηνίζεται στο Γενικό Σχόλιο 5, περιλαμβάνει τη διαμόρφωση μίας πλήρους κοινωνικής ζωής και την πρόσβαση σε όλες τις υπηρεσίες που προσφέρονται στο κοινό καθώς και σε υπηρεσίες υποστήριξης που προσφέρονται συγκεκριμένα σε άτομα με αναπηρία με στόχο να μπορέσουν να συμπεριληφθούν πλήρως και να συμμετέχουν σε όλες σφαίρες της κοινωνικής ζωής.

## 7. Ειδικότερα Ζητήματα

### 7.1. Καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και του κοινωνικού στίγματος, των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων: το εφελτήριο της κοινωνικής ένταξης των ατόμων με αναπηρία

Η προκατάληψη είναι μία εκ των προτέρων διαμορφωμένη άποψη, στάση ή διάθεση, κατά κανόνα αρνητική, η οποία βασίζεται σε στερεοτυπικές αντιλήψεις και όχι σε πραγματικά δεδομένα. Στερεότυπο είναι μία ευρέως διαδεδομένη, υπεραπλουστευμένη, προκατασκευασμένη εικόνα ή ιδέα, μία γενίκευση που αφορά συγκεκριμένη ομάδα ατόμων και εστιάζει σε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που τη διαχωρίζει από άλλες ομάδες. Εκ των παραπάνω συνάγουμε πως οι προκαταλήψεις βασίζονται και γεννώνται από στερεοτυπικές αντιλήψεις, ενώ συχνά παρατηρείται διαμόρφωση προκαταλήψεων μέσα σε έναν φαύλο κύκλο αλληλένδετων εννοιών, που ως αποτέλεσμα έχει τον διαχωρισμό της κοινωνίας και την κατηγοριοποίηση των ανθρώπων σε ομάδες. Μία από αυτές τις ομάδες είναι και τα άτομα με αναπηρία.

Τα άτομα με αναπηρία έρχονται αντιμέτωπα μέχρι και σήμερα με συμπεριφορές που πηγάζουν και καταδεικνύουν τα στερεότυπα αλλά και τις προκαταλήψεις που η κοινωνία έχει υιοθετήσει

απέναντί τους στη βάση λανθασμένων αντιλήψεων και ελλιπούς πληροφόρησης. Οι απόψεις αυτές έχουν ως αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό, την απομόνωση, τον διαχωρισμό, αλλά και τον στιγματισμό των ατόμων αυτών διαιωνίζοντας απαρχαιωμένες πρακτικές. Συχνά, μάλιστα, παρατηρούνται προβλήματα αδιαφορίας ή άνισης μεταχείρισης της εν λόγω πληθυσμιακής ομάδας δίχως αφορμές που να βασίζονται σε πραγματικά γεγονότα ή ιδιότητες των ατόμων που υφίστανται τις διακρίσεις<sup>6</sup>.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να επισημανθεί πως τα άτομα με αναπηρία δεν αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο με τις ίδιες ανάγκες<sup>7</sup>. Η ιατρική επιστήμη έχει καταδείξει την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών ειδών αναπηρίας, αφού άλλοτε πρόκειται για κινητική και άλλοτε για νοητική, ενώ σπουδαίο ρόλο διαδραματίζει και ο βαθμός της αναπηρίας. Διαφορετική είναι, όμως, και η αντιμετώπιση της κοινωνίας στις περιπτώσεις αυτές. Οι διάφορες μορφές κινητικής αναπηρίας, για παράδειγμα, αντιμετωπίζονται πολλές φορές περισσότερο «ευνοϊκά» ως πιο «εμφανείς», σε αντίθεση με περιπτώσεις νοητικής αναπηρίας, οι οποίες τείνουν πολλές φορές να παραβλέπονται οδηγώντας σε ακόμα βαθύτερο κοινωνικό αποκλεισμό<sup>8</sup>.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός, ως αποτέλεσμα των διαμορφωμένων στερεοτύπων και προκαταλήψεων, σε συνδυασμό με τον κοινωνικό στιγματισμό επηρεάζουν πολλούς τομείς της ζωής και της καθημερινότητας των ατόμων με αναπηρία και συχνά επιδρούν στην ψυχολογία τους. Αρνητικές σκέψεις για τον εαυτό τους, αισθήματα άγχους, ντροπής, ενοχής, αποξένωσης ή απομόνωσης είναι μερικά από τα πολλά που έχουν παρατηρηθεί σε σχετικές επιστημονικές έρευνες και μελέτες<sup>9</sup>. Η δε αίσθηση της περιθωριοποίησης στο πλαίσιο μιας κοινωνίας που τους θεωρεί «μη κατάλληλους» ή «λιγότερο ικανούς», μιας κοινωνίας που δείχνει συμπόνοια ή λύπηση απέναντί τους

<sup>6</sup> Κοινωνική Μέρμηνα Πανεπιστημίου Πατρών (χ.χ.) Στίγμα, στερεότυπα, αναπηρία και καθημερινότητα. Διαθέσιμο στο: <https://socialwelfare.upatras.gr/2019/12/23/stigma-stereotypa-anapirria-kai-kathimerinotita/> (Ανακτήθηκε 24/8/2024).

<sup>7</sup> Μεταπτυχιακή Εργασία με θέμα: Κοινωνικός αποκλεισμός και άτομα με ειδικές ανάγκες. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο στο: <https://ikee.lib.auth.gr/record/134331/files/GRI-2014-12356.pdf> (Ανακτήθηκε 24/8/2024).

<sup>8</sup> Διπλωματική εργασία με θέμα: Η Κοινωνική Αναπαράσταση της Αναπηρίας. Εμπόδια στην Κοινωνική Συμπερίληψη Ατόμων με Νοητική Αναπηρία. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας - Σχολή Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών Και Τεχνών. Διαθέσιμο στο: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/24034/1/KrommydaEleftheriaMsc2020.pdf> (Ανακτήθηκε 24/8/2024).

<sup>9</sup> Μάγνητες Τυφλοί (22/11/2017). Κοινωνικός αποκλεισμός ατόμων με αναπηρία. Διαθέσιμο στο: <https://www.maty.gr/%CF%84%CF%85%CF%86%CE%BB%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82/1002-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%B1%CF%84%CF%8C%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B5-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1.html> (Ανακτήθηκε 24/8/2024).

αντί να κάνει προσπάθειες να ανατρέψει την κατάσταση και να συμβάλλει στην ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο είναι ένα άλλο, εξίσου σημαντικό, βάρος στην ψυχολογία τους.

Στόχος της κοινωνίας και των πολιτών θα πρέπει να είναι πάντοτε η κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία, για την επίτευξή οποίας απαραίτητο εργαλείο κρίνεται η εγκατάλειψη των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων, η κατάρριψη των μύθων και η εξάλειψη του κοινωνικού στίγματος που οδηγεί στην περιθωριοποίησή τους.

## **7.2 Η συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας τους ως μέσο κοινωνικής ένταξης**

Η συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην πολιτική και κοινωνική ζωή είναι ένα αναγκαίο βήμα προς την κατεύθυνση της κοινωνικής ένταξης και της ισότητας. Στην πλειοψηφία τους, τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό, γεγονός που επηρεάζει όχι μόνο την ποιότητα της ζωής τους αλλά και την ανάπτυξη της κοινωνίας στο σύνολό της. Η ένταξή τους στην πολιτική και κοινωνική διαδικασία δεν είναι απλώς ζήτημα δικαιώματος αλλά και ανάγκη για πιο δίκαιη και συμπεριληπτική κοινωνία, αφού -σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή- το 28,4 % των ατόμων με αναπηρία αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού σε αντίθεση με το αντίστοιχο ποσοστό των ατόμων χωρίς αναπηρία που ανέρχεται σε 17,8 %.

Η πολιτική συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία ενδυναμώνει τη φωνή τους και προάγει την εκπροσώπησή τους στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η δημόσια έκφραση των απόψεων και των αναγκών τους μπορεί να συντελέσει καθοριστικά στη θέσπιση πολιτικών που θα διασφαλίζουν την προσβασιμότητα και την ίση μεταχείριση. Επιπλέον, η πολιτική συμμετοχή ενισχύει την αυτοπεποίθηση των ατόμων με αναπηρία και τη αίσθηση του “ανήκειν” στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνίας. Μέσω της συμμετοχής τους σε οργανώσεις που προασπίζονται τα δικαιώματά τους, αλλά και μέσω των κοινών τους μαζικών κινητοποιήσεων αποκτούν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν όσα έχουν στερηθεί έως σήμερα. Άλλωστε, η συμμετοχή σε διοργανώσεις και θεσμούς που προάγουν την ένταξη των ατόμων με αναπηρία, όπως οι πολιτιστικές δράσεις και οι κοινωνικές εκδηλώσεις, διευκολύνουν την αλληλεπίδρασή τους και με άτομα χωρίς αναπηρία, τα οποία ασπάζονται τις απόψεις τους και επιθυμούν να ενισχύσουν τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων της εν λόγω κοινωνικής ομάδας. Μέσω των δράσεων αυτών οι πολίτες εμπλουτίζουν τις εμπειρίες τους και αντιλαμβάνονται την αναπηρία όχι ως αδυναμία, αλλά ως διαφορετικότητα που ενισχύει την πολυμορφία της κοινωνίας. Εκτός των παραπάνω, τα άτομα με αναπηρία συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα στη συμμετοχή τους στην πολιτική ζωή και λόγω έλλειψης ανάλογων υποδομών. Ορισμένα από τα κύρια ζητήματα που

μπορεί αναδύονται εξ αυτού περιλαμβάνουν την προσβασιμότητα, καθώς πολλές πολιτικές εκδηλώσεις, συνεδριάσεις και δημόσιες συνελεύσεις δεν είναι προσβάσιμες σε άτομα με φυσικές ή κινητικές αναπηρίες με αποτέλεσμα να καταστρατηγείται το δικαίωμά τους για παρουσία και συμμετοχή σε αυτές.

Η αποτελεσματική συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην πολιτική και κοινωνική ζωή του τόπου είναι επιτακτική ανάγκη, για την επίτευξη της οποίας είναι απαραίτητη η λήψη μέτρων και η υιοθέτηση πρακτικών σε θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο. Θα πρέπει να διαμορφωθεί μια κοινωνία που θα ενσωματώνει τις ανάγκες όλων των πολιτών της. Η καθολική συμμετοχή στο πολιτικό γίνεσθαι δεν λογίζεται απλώς ως μια ακόμη ηθική υποχρέωση, αλλά αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την πρόοδο και την ανάπτυξη μιας δίκαιης κοινωνίας.

### **7.3 Το δικαίωμα στην εργασία και οι ευκαιρίες απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία**

Σύμφωνα με τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, τα κράτη μέρη έχουν υποχρέωση να εγγυηθούν την ισότητα ευκαιριών και τη μη διάκριση στην εργασία. Ο σεβασμός και η προαγωγή των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία στις εργασιακές σχέσεις αποτελούν επιτακτική ανάγκη που διέπει τις δημοκρατικές κοινωνίες. Ως εκ τούτου, τα άτομα με αναπηρία έχουν το δικαίωμα να εργάζονται σε ισότιμες συνθήκες με τους υπόλοιπους πολίτες, με σκοπό να ενισχυθεί η προώθηση της ισότητας, της ενσωμάτωσης και της κοινωνικής συνοχής.

Η νομοθεσία και οι πολιτικές της πλειοψηφίας των κρατών έχουν προσαρμοστεί ήδη προς την κατεύθυνση αυτή ώστε να υποστηρίζουν την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας. Αυτό περιλαμβάνει τη δημιουργία προσβάσιμων χώρων εργασίας, την παροχή κατάλληλης εκπαίδευσης και κατάρτισης, καθώς και την προώθηση της ευαισθητοποίησης των εργοδοτών σχετικά με τα οφέλη της πρόσληψης αυτών. Ωστόσο, παρά την τεράστια πρόοδο που έχει σημειωθεί, τα άτομα με αναπηρία εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια, διακρίσεις, στερεοτυπικές αντιλήψεις και έλλειψη προσβάσιμων υποδομών σε επαγγελματικό επίπεδο με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό τους από το εργασιακό περιβάλλον.

Οι αρνητικές αντιλήψεις των εργοδοτών και των εργαζομένων ή οι προκαταλήψεις σχετικά με την ικανότητα των ατόμων με αναπηρία να εκτελούν ορισμένα καθήκοντα οδηγεί συχνά σε διακρίσεις κατά τη διαδικασία πρόσληψης. Επιπρόσθετα, οι ευκαιρίες για εκπαίδευση και περαιτέρω επιστημονική κατάρτιση ατόμων με αναπηρία είναι περιορισμένες, γεγονός που δυσχεραίνει την απόκτηση απαραίτητων δεξιοτήτων για την αγορά εργασίας. Η κοινωνική απομόνωση που караδοκει ως επακόλουθο τέτοιων φαινομένων και η έλλειψη αυτοπεποίθησης που συνεπάγεται αυτής

δημιουργούν έναν νέο φαύλο κύκλο, αφού επηρεάζουν τη διάθεση των ατόμων με αναπηρία και αποτρέπουν την αναζήτηση ή τη διατήρηση ευθυνοφόρων θέσεων εργασίας. Τέλος, οι εργαζόμενοι με κάποια μορφή αναπηρίας συχνά χρειάζονται πρόσθετη υποστήριξη ή προσαρμογές στο χώρο εργασίας τους, οι οποίες δεν είναι πάντα διαθέσιμες και εφικτές δίχως τη θέληση του εκάστοτε εργοδότη.

Η ενίσχυση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία στην εργασία δεν είναι απλώς ηθική υποχρέωση αλλά και οικονομική και κοινωνική επιταγή που θα φέρει οφέλη σε όλες τις πτυχές της κοινωνίας. Κάθε άνθρωπος δικαιούται να συμβάλει και να συμμετάσχει στην κοινότητα και η αγορά εργασίας πρέπει να αντικατοπτρίζει αυτή την αλήθεια ανάλογα με τις δυνατότητες και τη θέληση του κάθε εργαζομένου. Με τη στόχευση αυτή, τα κράτη μέρη οφείλουν να κινούνται στην άρση των φραγμών που εμποδίζουν τα άτομα με αναπηρίες να συμμετέχουν ισότιμα και ανευ διακρίσεων στις εργασιακές ευκαιρίες που παρουσιάζονται.

## 8. Ερωτήσεις προς τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες

1) Ποια μέτρα είναι δυνατόν να ληφθούν από τα κράτη-μέρη για την καταπολέμηση των κοινωνικών στερεοτύπων και των προκαταλήψεων απέναντι στα ΑμεΑ και πως θα πρέπει να αντιμετωπιστούν φαινόμενα περιθωριοποίησής τους από το κοινωνικό σύνολο;

2) Με ποιους τρόπους μπορεί να ενισχυθεί από τα κράτη-μέρη η συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας τους και πως θα πρέπει να αντιμετωπίζονται φαινόμενα αποκλεισμού τους από αυτή;

3) Πώς μπορούν τα κράτη-μέρη να συμβάλλουν στην ενίσχυση της εργασίας και στην εξασφάλιση ίσων ευκαιριών απασχόλησης για άτομα με αναπηρία;

## 9. Βιβλιογραφία

### Ενδεικτικές επιλογές για πρόσθετη μελέτη

- Νάσκου - Περράκη Π., Δικαιώματα του Ανθρώπου: Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία, Θεωρία και Νομολογία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Γ έκδοση 2022, σελ. 406 επ.
- Νάσκου - Περράκη Π., Τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, τ. 3ος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023
- ΗΝΩΜΕΝΑ ΕΘΝΗ (χ.χ.) ΤΑ ΗΝΩΜΕΝΑ ΕΘΝΗ: ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ. Διαθέσιμο στο: <https://unric.org/el/%CF%84%CE%B1->



%CE%B7%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1-  
%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B7-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-  
%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B7-  
%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BC%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CF%84/  
(Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).

- Διπλωματική Εργασία με θέμα τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες. Νομική Σχολή ΑΠΘ. Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/133696/files/GRI-2014-11742.pdf> (Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).
- Διπλωματική Εργασία με θέμα: Στάσεις και απόψεις νεαρών ατόμων προς τα άτομα με αναπηρία. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Ιατρική Σχολή σε συνεργασία με το Τμήμα Νοσηλευτικής του ΤΕΙ Αθήνας. Διαθέσιμο στο: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2437966/file.pdf> (Ανακτήθηκε 29/8/2024).
- Fractal – Η Γεωμετρία των Ιδεών (09/11/2016). Ο βρόχος των προκαταλήψεων στην αναπηρία και η εκπαίδευση

### Ηλεκτρονικές Πηγές - Βιβλιογραφία

- Askearn.org (χ.χ.), Working Together: Ensuring People with Disabilities Feel Welcome and Included in the Workplace. Διαθέσιμο στο: <https://askearn.org/page/disability-etiquette> (Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).
- govgr - ΑμεΑ (χ.χ.), Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Διαθέσιμο στο: <https://www.amea.gov.gr/action> (Ανακτήθηκε στις: 27/08/2024).
- Office of the High Commissioner on Human Rights (χ.χ.). Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Διαθέσιμο στο: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd> (Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).
- World Health Organization (χ.χ.). Disability. Διαθέσιμο στο: <https://www.who.int/health-topics/disability> (Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).
- Ζαβιτσάνος Α. (χ.χ.), Εργασία για όλους, εργασία με ίσες ευκαιρίες. Amea-care.gr. Διαθέσιμο στο: <https://www.amea-care.gr/%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B5->

%CE%AF%CF%83%CE%B5%CF%82-%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1/

(Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).

- Ηνωμένα Έθνη. Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ (χ.χ.). Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και Προαιρετικό Πρωτόκολλο. Διαθέσιμο στο: <https://unric.org/el/%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CF%84%CF%8C%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC-2/> (Ανακτήθηκε στις 27/08/2024).
- Μάγνητες Τυφλοί (22/11/2017). Κοινωνικός αποκλεισμός ατόμων με αναπηρία. Διαθέσιμο στο: <https://www.maty.gr/%CF%84%CF%85%CF%86%CE%BB%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82/1002-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%B1%CF%84%CF%8C%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B5-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1.html> (Ανακτήθηκε 24/8/2024).
- Κοινωνική Μέριμνα Πανεπιστημίου Πατρών (χ.χ.) Στίγμα, στερεότυπα, αναπηρία και καθημερινότητα. Διαθέσιμο στο: <https://socialwelfare.upatras.gr/2019/12/23/stigma-stereotypa-anapiria-kai-kathimerinotita/> (Ανακτήθηκε 24/8/2024).
- Μεταπτυχιακή Εργασία με θέμα: Κοινωνικός αποκλεισμός και άτομα με ειδικές ανάγκες. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο στο: <https://ikee.lib.auth.gr/record/134331/files/GRI-2014-12356.pdf> (Ανακτήθηκε 24/8/2024).
- Διπλωματική εργασία με θέμα: Η Κοινωνική Αναπαράσταση της Αναπηρίας. Εμπόδια στην Κοινωνική Συμπερίληψη Ατόμων με Νοητική Αναπηρία. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας - Σχολή Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών Και Τεχνών. Διαθέσιμο στο:



<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/24034/1/KrommydaEleftheriaMsc2020.pdf>

(Ανακτήθηκε 24/8/2024).

- Ζαβιτσάνος Α. (χ.χ.), Εργασία για όλους, εργασία με ίσες ευκαιρίες. Διαθέσιμο στο: <https://www.amea-care.gr/%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B5-%CE%AF%CF%83%CE%B5%CF%82-%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1/> (Ανακτήθηκε 25/08/2024).
- Λυμβαίος Ι. (02/12/2023). Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες ως «εργαλείο» για τη βελτίωση της καθημερινότητας των Ατόμων με Αναπηρία, Διαθέσιμο στο: <https://daily.nb.org/nomika-nea/pagkosmia-imera-atomon-me-anapiria-i-roiotita-zois-tous-mas-afora-olous/> (Ανακτήθηκε 25/08/2024).
- Παπακωνσταντίνου Κ. Δόξα (2019). «Εργασία, Εργασιακές Σχέσεις & Πολιτικές Απασχόλησης των Ατόμων με Αναπηρία», Gutenberg.
- Ινστιτούτο Καταναλωτών (χ.χ.), Δικαιώματα Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ). Διαθέσιμο στο: <https://inka.support/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%B1/> (ανακτήθηκε 29/08/2024).
- Adecco (χ.χ.). «Η σημασία της συμπερίληψης στην αγορά εργασίας». Διαθέσιμο στο: <https://www.adecco.gr/i-simasia-tis-symperilipsis-stin-agora-ergasias/> (Ανακτήθηκε 29/08/2024).
- Social Policy (11/05/2022). «Διαφορετικότητα και συμπερίληψη στους χώρους εργασίας». Διαθέσιμο στο: <https://socialpolicy.gr/2022/05/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF.html> (Ανακτήθηκε 29/08/2024).